

KUPA LÁSZLÓ (SZERK.): TÁJAK, TÁJEGYSÉGEK, ETNIKAI KISEBBSÉGEK KÖZÉP-EURÓPÁBAN

(B & D Stúdió, Pécs, 2007. 237 o.)

KUGLER JÓZSEF

A konferenciakötet a Magyar Szociológiai Társaság Nemzeti és Etnikai Kisebbségkutató Szakosztályának 2006. évi novemberi soros pécsi konferenciáján elhangzottakat adja közre. A köszöntőkön és egyéb mellékleteken túl több mint húsz előadás anyagát ismerheti meg az olvasó.

A nagy természetföldrajzi-történeti táj, ahol élünk a Kárpát-medence, része egy még nagyobb fejlődéstörténeti nagytájnak, Közép-Európának vagy Kelet-Közép-Európának. E nagytérség elnevezése és határainak kijelölése talán még napjainkban is kissé bizonytalan. Mindenesetre az Elbától keletre fekvő területeket, a történelmi Csehországot, Ausztriát (osztrák tartományokat) a Kárpát-medencét (Magyar Királyságot az évszázadokig hozzátartozó Horvátországgal együtt), valamint a szerencsétlen sorsú egykori Lengyel Királyságot, a balti államokat és korábbi porosz fennhatóságú területeket foglalja magában. A nyugati (latin) kereszténység, a hozzákapcsolódó szellemi-ideológiai eszmeáramlatok, illetve társadalmi-politikai formációk a reneszánsz, a humanizmus, a reformáció-ellenreformáció, a felvilágosodás, a rendiség, az abszolutizmus stb. nemcsak a kontinens nyugati fele történeti múltjának meghatározó része, hanem térségünké is. Az időleges refeudalizáció, a polgári forradalmak korlátozott társadalom átalakító szerepe azonban már e nagytérség sajátossága épp úgy, mint a nyugat-európaihoz képest megkésett, és ezért attól eltérő fejlődési pálya. A klasszikus diplomácia elveire és hatalmi játszmaíra építve a nagy uralkodócsaládok (a Habsburgok, a Hohenzollernek és a Romanovok) itt hozták létre soknemzetiségű birodalmaikat, amit leginkább a kisebbségi kérdés megoldatlansága, a háborús viszonyok közepette felerősödő nemzeti és a szociális mozgalmak romboltak szét a 20. század elején. A 20. század közepén pedig e térségben is érvényesült a nagyhatalmi kiszolgáltatottság és a hidegháborús kettéosztottság. A kilencvenes évek elejének demokratizálódási folyamatát a legtöbb térségbeli állam esetében az uniós csatlakozás és integráció követte. A piacgazdaság kiépítése azonban a lakosságtól óriási áldozatokat követelt. E mellett az 1990-es évektől, több évtizednyi elfojtás után, újból kiéleződtek a nemzeti-nemzetiségi feszültségek is. A kultúra és a tudomány területén többek között Bécs, Budapest vagy Prága egyaránt jelentős alkotásokkal járult hozzá az egyetemes emberi értékek gazdagodásához. E változó világ egyes térségeiről, a megoldásra váró feladatokról, a kutatási eredményekről ad ízelítőt a konferenciakötet.

Az elmúlt évtizedekben, a gyorsan változó hatalmi-politikai viszonyok közepette a magyar tudományos élet képviselői is számos nagyobb lélegzetű munkát szenteltek a Kárpát-medencei és a tágabb közép-európai viszonyok bemutatásának, sokrétű elemzésének. Elegendő csak Bulla Béla és Mendöl Tibor A Kárpát-medence földrajza c. könyvére vagy Rónai András Közép-Európa atlaszára gondolnunk. *Kupa László* éppen a konferencián ajánlott a hallgatóság figyelmébe egy már-már feledésre ítélt művet, a Radisics Elemér szerkesztésében 1946-ban kiadott Dunatáj c. háromkötetes munkát, kiemelve a kötetek aktualitását, adatgazdagságát és sokrétűségét, vagyis a szerkesztő több tudományág (földrajz, történelem, diplomáciatörténet, közgazdaság) eredményeinek együttes bemutatására törekedett. A Duna összekötő szerepe fizikai és lelki-kulturális értelemben egyaránt évszázadok óta foglalkoztatja a kontinens egységének megteremtését célul tűző gondolkodókat, politikusokat. Éppen napjainkra valósulhat meg tehát ez a sok évszázados álom, mivel a horvátországi és szerbiai folyószakasz, illetve a deltavidék egyes részeinek kivételével már akár belső uniós folyóként is értelmezhető a Duna.

A kötetben közreadott előadások négy témakörhöz kapcsolódnak: *A táj, régió, határmentiség elméleti kérdései, illetve az e témakörhöz tartozó néhány kutatási eredmény közzététele képezi az elsőt.* *Kocsis Károly* a Kárpát-medencei tájfelosztás eddigi főbb eredményeit foglalta össze a honi geográfiai szakirodalom alapján, míg *Hajdú Zoltán* a térség etnikai tájainak történeti és politikai földrajzi problematikájáról adott összegző áttekintést, kiemelve egyebek mellett az államhatárok gyors és radikális megváltoztatásának máig ható következményeit is. A jelenről és a formálódó jövőről, a kelet-közép-európai régiók fejlődési pályájának alakulásáról tartott előadást *Horváth Gyula*, aki igyekezett eloszlatni azt a napjainkban szélesebb körben elterjedt tévhitet is, miszerint az uniós pénzek mindent megoldhatnak. A pécsi professzor egyebek mellett kiemelte: „Azok a régiók, amelyek kizárólag az Európai Unió támogatáspolitikájától várták boldogulásukat, és az éppen aktuális fejlesztéspolitikai célok megvalósítására törekedtek, nem voltak képesek relatív pozíciójukon javítani” (43. o.). *Nagy-Zekmi Sylvia* a határtérség és identitás elméleti megközelítésére vállalkozott angol nyelvű tanulmányában. *Bali Lóránt* pedig a Kárpát-medencei határ menti kutatások újabb eredményeire, *Baranyi Béla* A határmentiség dimenziói (Magyarország és keleti államhatárai) című könyvére hívta fel a jelenlévők figyelmét.

Az asszimiláció, az együttélés és a kisebbségi lét egy-egy szelvényének bemutatását célul tűző tanulmányok alkotják a második témakört. *Majdán János* a vasút és a különböző ajkú magyar állampolgárokból verbuválódó vasutasság dualizmuskori asszimilációs és modernizációs szerepét mutatta be, míg *Nagy Mariann* ugyanezen időszak magyarországi nemzetiségi régiói agrártársadalmának sajátosságait vázolta. *Lénárt Imre* szociológiai felmérése azt vizsgálta, hogy a Kárpát-medencei magyarság közel egy évszázados, országhatárok általi megosztottsága hatással van-e a fiatalok mindennapi viselkedéskultúrájára. A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégióban élő magyar kisebbség néhány népességföldrajzi sajátosságát *Pál Ágnes* összegezte.

Egy-egy Kárpát-medencei kistérség országrész (ország) sajátos kisebbségi problémáinak feltárását elvégző tanulmányok képezik a kötet legszámottevőbb csoportját. Több szerző foglalkozott a Kárpát-medencei délszláv kisebbségek valamelyikével, akik, mint közhírt, több mint ezer éve élnek a magyarság környezetében, a törökellenes háborúk időszakát követően pedig számos délszláv szórvány jött létre főként a magyar nyelvterületbe ékelődve. Az észak-bácskai bunyevác-, a rác- és a sokác-horvátok származási és letelepedési helyeiről *Gorjánác Zsivkó* adott áttekintést. *Barics Ernő* a Dráva menti horvátok két világháború közötti nyelvi asszimilációját, illetve e folyamatban az oktatás és a pedagógusok szerepét vizsgálta. A Mura menti (Zala megyei) horvát falvakban végzett kutatásairól *Kanizsai Mária* számolt be, aki többek között megállapította: „Identitástudatukat a szűkebb pátriához, a Mura menti kajhorvát etnikumhoz és a magyar államhoz való állampolgári tartozás tudata jellemzi.” (145. o.) Az elmúlt évtizedekben a belföldi turisták által egyre kedveltebb Vendvidék falvainak etnikai és társadalmi-gazdasági viszonyit pedig *Mohos Mária* elemezte. A honi németység körében elért kutatási eredményeit is több előadó osztotta meg a hallgatósággal. Ez azért sem meglepő, mivel a trianoni országterület német kisebbségi településeinek jelentős része éppen a Dél-Dunántúlon található. *Gerner Zsuzsanna* A magyarországi német nyelvi szigeteken bekövetkezett nyelvváltás objektív és szubjektív okait tárta fel. *Bindorffer Györgyi* ezúttal négy német lakta település (Dunabogdány, Bánd, Csolnok és Nagynyárad) helyi nyelvhasználati gyakorlatát hasonlította össze. Egy Magyarországon még viszonylag újszerűnek tűnő témát boncolgatott előadásában *Hammer Erika*, aki a tér filozófiai-irodalmi megközelítését elemezte a kultúrák találkozásának szemszögéből. *Baranyai Gábor és Tóth József* tanulmánya a Baranya megyei német és horvát kisebbségi oktatásról adott összefoglalót.

A konferencián természetesen nem maradhattak el a Kárpát-medencei magyarság sorskérdéseivel foglalkozó előadások sem. A határon túli magyar felsőoktatási intézményeket és kisebbségi intézeteket *Molnár Margit* vette számba, míg *Bálint Lajos* a trianoni országterület régióinak mortalitási mutatóiról készített összegzést. A kényszerűségből kisebbségivé vált magyarok közül már csak a határ közelsége és az erősödő pécsi kapcsolatok miatt is, a délvidéki (vajdasági) kutatási eredmények közöttétele dominált. Arra a kérdésre, hogy Trianon után a délvidéki magyarság milyen helyet foglalt el a korabeli magyar külpolitika alakításában *Hornyák Árpád* keresett választ. A délvidéki magyarság történelmi tudatának sok évtizedes változásáról *Ózer Ágnes* tartott előadást, megállapítva egyebek mellett azt is: „A közös történelmi sors és a történelem akarattunktól függetlenül is, nemcsak a vajdasági magyarság kisebbségbeli történelmét, hanem az egyetemes magyar történelmet is beépítette a modern Vajdaság multietnikus társadalmi modelljének alapjaiba.” (108–109. o.) Ugyancsak a vajdasági magyarság körében végzett statisztikai-szociológiai vizsgálatairól számolt be *Gábrity Molnár Irén*. A szabadkai professzorasszony hangsúlyozta, hogy a vajdasági magyarok közelmúltban bekövetkezett viszonylagos lemaradása iskolai végzettségüket illetően leginkább esélyegyenlőtlenségük miatt következett be.

Jelen konferenciakötet tehát bátran ajánlható a teret kutató szakembereknek, a regionális tudomány művelőinek is. Szűkebb-tágabb környezetünkről, a Kárpát-medencéről, pontosabban annak egyes térségeiről ugyanis számos hasznos információt meríthetünk az elhangzott előadásokból. A tájak, tájegységek, kistérségek, régiók múltjának és jelenének alapos ismerete is hozzájárulhat ahhoz, hogy a jövőt építő fejlesztési koncepciók vagy éppen a határ menti együttműködést segítő fejlesztési programok minél eredményesebbek és tartalmasabbak legyenek.